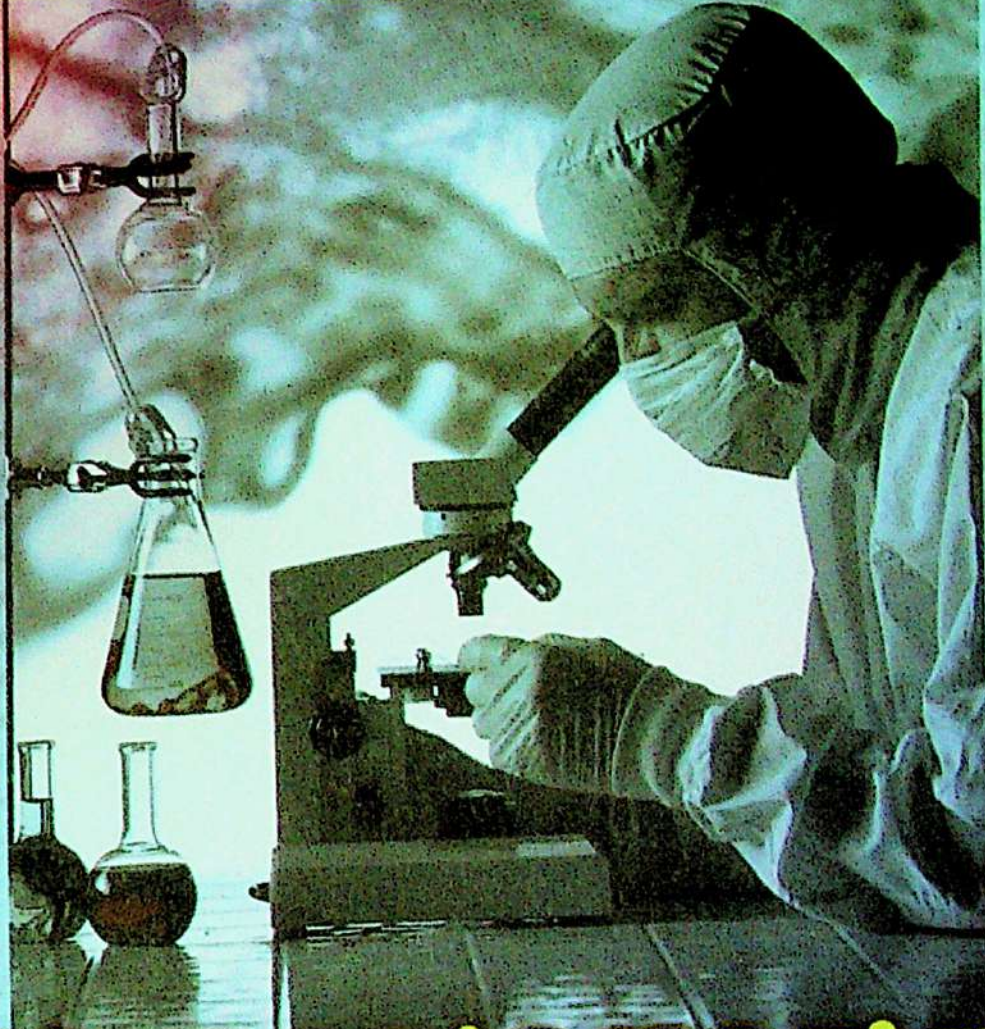

579/0758
С-41

Ю. Ситник
С.І. Климчук
М.С. Творко

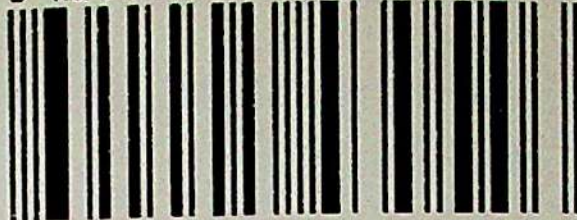

МІКРОБІОЛОГІЯ ВІРУСОЛОГІЯ ІМУНОЛОГІЯ

Тернопіль, ТДМУ «Укрмедкнига»

УДК 579(075.8)
ББК 28.4я73
С 41

Б-ка ПНПУ ім. К.Д.Ушинського

543054

Рецензенти: завідувач кафедри мікробіології, вірусології та імунології Вінницького медичного університету ім. М.І. Пирогова академік АН вищої школи України, заслужений діяч науки і техніки, професор *Г.К. Палій*;
завідувач кафедри клінічної імунології, алергології та ендокринології Буковинської медичної академії академік Академії національного прогресу України, професор *І.Й. Сидорчук*;
викладач мікробіології вищої категорії Київського медичного училища №1 *Л.І. Жицька*;
викладач мікробіології вищої категорії Вінницького медичного коледжу ім.Д.К. Заболотного кандидат медичних наук *Л.І. Поп*.

Ситник І. О.

С 41 **Мікробіологія, вірусологія, імунологія** : підручник / *І. О. Ситник, С. І. Климнюк, М. С. Творко*. – Тернопіль : ТДМУ, 2018. – 392 с.: 104 рис.

ISBN 978-966-673-136-7

543054

Матеріал підручника викладено відповідно до навчальної програми з курсу мікробіології, вірусології та імунології. У ньому відображено новітні досягнення з морфології, ультраструктури, класифікації та номенклатури, генетики, фізіології та екології мікроорганізмів. На сучасному науковому і методичному рівнях розглянуто вчення про інфекцію та імунітет, наведено основні принципи хіміотерапії інфекційних хвороб. Подано коротку характеристику патогенних бактерій і вірусів.

До окремих розділів підбрано матеріали до практичних занять і об'єм лабораторної самостійної роботи, питання для самоконтролю та ситуаційні задачі, що сприятиме більш глибокому засвоєнню матеріалу.

Для студентів вищих медичних навчальних закладів I–II рівнів акредитації.

Табл. 8. Рис. 104. Бібліогр.: 66 назв.

“ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К.Д. УШИНСЬКОГО

БІБЛІОТЕКА

УДК 579(075.8)
ББК 28.4я73

ISBN 978-966-673-136-7

© І. О. Ситник, С. І. Климнюк, М. С. Творко, 2018
© ТДМУ, “Укрмедкнига”, 2018

Зміст

Передмова	3
Частина I. ЗАГАЛЬНА МІКРОБІОЛОГІЯ	5
Розділ 1. ІСТОРІЯ МІКРОБІОЛОГІЇ. І.О. Ситник	5
Предмет і завдання мікробіології	5
Історичний нарис розвитку мікробіології	8
Вклад українських учених у розвиток мікробіології	18
Матеріали до практичного заняття	
1. Мікробіологічна лабораторія та її обладнання	22
2. Світловий мікроскоп і його будова	26
Розділ 2. МОРФОЛОГІЯ МІКРООРГАНІЗМІВ. С.І. Климнюк	33
Класифікація й номенклатура бактерій	33
Морфологія і ультраструктура бактерій	35
Морфологічні особливості окремих груп мікроорганізмів	48
Матеріали до практичних занять	
1. Методи виготовлення мазків та прості методи фарбування	54
2. Складні методи забарвлення	57
Розділ 3. ФІЗІОЛОГІЯ БАКТЕРІЙ. С.І. Климнюк	63
Хімічний склад бактерій	63
Клітинний метаболізм	65
Дихання бактерій	74
Ріст і розмноження бактерій	75
Культивування мікроорганізмів	78
Морфологія й фізіологія вірусів	82
Бактеріофаги (віруси бактерій)	90
Матеріали до практичних занять	94
1. Виготовлення живильних середовищ. Техніка посіву матеріалу петлею, тампоном, шпателем	94
2. Ідентифікація мікроорганізмів	101
Розділ 4. ЕКОЛОГІЯ МІКРООРГАНІЗМІВ. І.О. Ситник	107
Мікрофлора ґрунту	108
Мікрофлора води	109
Мікрофлора повітря	110

Мікрофлора харчових продуктів	111
Роль мікробів у виникненні й існуванні біосфери та охороні довкілля...	112
Нормальна мікрофлора людини.....	113
Вплив зовнішнього середовища на мікроорганізми.....	120
Протимікробні заходи у лікуванні й профілактиці інфекційних хвороб	122
Матеріали до практичних занять	
1. Санітарно-бактеріологічне дослідження води й повітря	125
2. Дослідження мікрофлори людини	127
3. Основні методи стерилізації	129
Розділ 5. ГЕНЕТИКА МІКРООРГАНІЗМІВ. С.І. Климнук	134
Організація генетичного матеріалу бактерії	134
Мінливість мікроорганізмів	137
Генетичні рекомбінації	141
Практичне значення генетики бактерій	146
Розділ 6. ВЧЕННЯ ПРО ІНФЕКЦІЮ. І.О. Ситник	148
Роль мікроорганізму у виникненні й розвитку інфекційного процесу ..	149
Роль макроорганізму у виникненні й розвитку інфекційного процесу ..	152
Вплив зовнішнього середовища на виникнення і розвиток інфекційного процесу	154
Форми прояву інфекції	155
Основні періоди інфекційного процесу	157
Шляхи і способи проникнення мікробів в організм.....	159
Основні риси інфекційних хвороб	160
Експериментальна інфекція	161
Розділ 7. ВЧЕННЯ ПРО ІМУНІТЕТ. М.С. Творко	164
Фактори неспецифічної резистентності	166
Клітинні механізми природного захисту	169
Набутий імунітет.....	172
Структура імунної системи	172
Антигени та їх властивості	174
Антитіла (імуноглобуліни) та їх характеристика	177
Клітини імунної відповіді	182
Головний комплекс гістосумісності (ГКГ)	186
Механізми набутого імунітету	187
Реакції гіперчутливості (алергія)	189
Гіперчутливість негайного типу	190
Гіперчутливість сповільненого типу	194
Імунодефіцитні стани	195
Імунопрофілактика та імунотерапія інфекційних хвороб	198
Вакцинопрофілактика і вакцинотерапія	199
Серотерапія і серопротекція	205

Матеріали до практичних занять	
1. <i>Визначення факторів природної резистентності</i>	207
2. <i>Серологічні реакції та їх практичне використання</i>	208
3. <i>Серологічні реакції. Специфічна профілактика інфекційних захворювань</i>	221

Розділ 8. ХІМІОТЕРАПЕВТИЧНІ ПРЕПАРАТИ ТА

АНТИБІОТИКИ. С.І. Климнюк	224
Хіміотерапевтичні препарати	224
Антибіотики	228
Антибіотикорезистентність бактерій	233
Матеріали до практичних занять	
<i>Лабораторні методи визначення чутливості мікроорганізмів до антибіотиків</i>	237

ЧАСТИНА II. СПЕЦІАЛЬНА МІКРОБІОЛОГІЯ .....

Розділ 9. КОКОВА ГРУПА БАКТЕРІЙ. І.О. Ситник	242
Стафілококи	242
Стрептококи	246
Пневмокок	249
Грамнегативні коки	251
Гонококи	251
Менінгококи	253
Матеріали до практичних занять	
1. <i>Лабораторна діагностика стафілококових і стрептококових інфекцій</i>	257
2. <i>Лабораторна діагностика захворювань, викликаних нейсеріями</i>	259

Розділ 10. РОДИНА КИШКОВИХ БАКТЕРІЙ. І.О. Ситник	263
Кишкова паличка	263
Збудники черевного тифу і паратифів	266
Збудники сальмонельозів (гастроентероколітів)	269
Збудники бактеріальної дизентерії	272
Клебсіели	274
Матеріали до практичних занять	
1. <i>Бактеріологічна діагностика кишкових інфекцій</i>	276
2. <i>Серологічна діагностика кишкових інфекцій</i>	278

Розділ 11. ПАТОГЕННІ ЗВІВИСТІ БАКТЕРІЇ. І.О. Ситник	281
Збудник холери	281

Кампілобактерії	286
Збудник содоку	289
Розділ 12. ПАТОГЕННІ КОРИНЕБАКТЕРІЇ ТА БОРДЕТЕЛИ. І.О. Ситник	292
Збудник дифтерії	292
Бордетели	296
Збудник коклюшу	296
Матеріали до практичного заняття	298
Розділ 13. ПАТОГЕННІ МІКОБАКТЕРІЇ. І.О. Ситник	302
Збудник туберкульозу	302
Збудник лепри	307
Актиноміцети	308
Розділ 14. ЗБУДНИКИ БАКТЕРІАЛЬНИХ ЗООНОЗНИХ ІНФЕКЦІЙ. І.О. Ситник	310
Збудник чуми	310
Збудники ієрсиніозів	313
Збудники бруцельозу	314
Збудник туляремії	316
Збудник сибірки	319
Розділ 15. ПАТОГЕННІ АНАЕРОБНІ МІКРООРГАНІЗМИ. І.О. Ситник	324
Збудник правця	324
Збудник ботулізму	326
Збудники анаеробної газової інфекції	329
Матеріали до практичного заняття	334
Розділ 16. ПАТОГЕННІ СПИРОХЕТИ. І.О. Ситник	337
Збудник сифілісу	337
Збудники поворотних тифів і бореліозів	340
Збудник лептоспірозу	343
Розділ 17. ЗБУДНИКИ РИКЕТСІОЗІВ. І.О. Ситник	347
Збудник висипного тифу	347
Збудник ендемічного висипного тифу	350
Збудник Ку-гарячки	350
Розділ 18. ПАТОГЕННІ ВІРУСИ ЛЮДИНИ. М.С. Творко	354
Віруси, що містять рибонуклеїнову кислоту (РНК)	354
Родини ортоміксовірусів і параміксовірусів	354

Родина рабдовірусів	358
Родина пікорнавірусів	360
Родина тогавірусів	363
Родина флавівірусів	364
Родина буньявірусів	366
Родина аренавірусів	367
Родина філовірусів	369
Родина реовірусів	369
Родина ретровірусів	371
Віруси, що містять дезоксирибонуклеїнову кислоту (ДНК)	373
Родина поксвірусів	374
Родина герпесвірусів	375
Родина аденовірусів	378
Родина гепаднавірусів	379
Родина паповавірусів	382
Родина парвовірусів	382
Література	383